

სოფელ ვაზისუბნის ტოპონიმების სტრუქტურა

The Structure of Toponyms of Vazisubani Village

გიორგი ქიტოშვილი

Giorgi Kitoshvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ვაზისუბნის ტოპონიმები, ისტორიული სახელწოდება, მცენარის სახელები, გვარსახელები, სუპერსტრატული დანაშრეხები

Key words: Toponyms of Vazisubani, historical name, names of the plant, surnames, superstrate layers

სოფელი **ვაზისუბანი**¹ მდებარეობს გურჯაანის რაიონში, ალაზნის მარჯვენა მხარეს. სამხრეთით ესაზღვრება სოფ. მუკუზანი, სამხრეთ-აღმოსავლეთით – სოფ. ველისციხე, ჩრდილოეთით – სოფ. შაშიანი, დასავლეთით – ცივ-გომბორის კალთები. უშანგ სახლთხუციშვილის ჩანაწერების მიხედვით, სოფლის სახელწოდება თავდაპირველად **ორთუბანი** ყოფილა (ორ უბნად იყო დასახლებული). მოგვიანებით შეეცვალა სახელი, ურიათუბანი დაერქვა. ეს **ისტორიული სახელწოდება** 1735 წლამდეა შექმნილი, რადგანაც ვახუშტი ბაგრატიონის „საქართველოს ატლასში“ სწორედ ამ სახელითაა წარმოდგენილი (ბაგრატიონი, 1997, გვ. 4). ტოპონიმურ მასალასა და ხალხურ გადმოცემაზე დაყრდნობით, სოფლის სახელწოდება ებრაელ მოსახლეობას არ უნდა უკავშირდებოდეს. ცნობილია ტოპონიმის სახელდების მოტივი: კერძოდ, ხალხური გადმოცემით, ლეკიანობის დროს სოფლის ორი უბნიდან ერთი არ დახმარებია მეორეს. ცუდი მეზობლობის გამო უბნის მოსახლეობას დაცინვით ურიები შეარქვეს, უბანს კი – **ურიათუბანი***. დროთა განმავლობაში უბნები შეერთდა, სახელი კი ძველი, ურიათუბანი, დარჩა. თუ ამ გადმოცემას მივყავართ და გავითვალისწინებთ, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ლეკიანობა ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში დაიწყო (ბერძენიშვილი, 1968, გვ. 9-10), გეოგრაფიული სახელი ურიათუბანი XVI საუკუნის შუა წლებიდან XVIII საუკუნის პირველ ნახევრამდე (1735 წლამდე) უნდა ჩამოყალიბებულიყო. როგორც ადგილობრივები აღნიშნავენ, ურიათუბანი, საბჭოთა მასშტაბით, ერთ-ერთი მოწინავე სოფელი ყოფილა ყურძნის ექსპორტის თვალსაზრისით. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, 1951 წელს ურიათუბანს **ვაზისუბანი** დაერქვა (ქსე, ტ. IV, 1979, გვ. 270).

სოფელი **ურიათუბანი** მჭირდოდ დასახლებულ პუნქტს წარმოადგენდა გვიან შუა საუკუნეებში. იოანე ბატონიშვილის თქმით, 1757 წლამდე ურიათუბანი საქერემლოს ეპარქიაში შედიოდა, ხოლო შემდეგ – ნინოწმინდისაში (ბატონიშვილი, 1986, გვ. 69). 1930 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, სოფელი ურიათუბანი გურჯაანის რაიონს მიეკუთვნებოდა. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი ეროვნებით ქართველი, ერთი მესამედი სომეხი, ხოლო რამდენიმე სული რუსი და ლეკი გახლდათ (საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 1961, გვ. 22).

1 მასალა 1979 წელს ჩაიწერა პროფესორმა უშანგ სახლთხუციშვილმა, არსებულ წყაროზე დაყრდნობით შევავსე და დავაზუსტე ტოპონიმთა ზუსტი ადგილმდებარეობა და სახელდების მოტივაცია (ჩემ მიერ დაზუსტებულ ერთეულებს *-ით აღვნიშნავ).

დღევანდელი მონაცემებით, სოფელში 105 გეოგრაფიული სახელია. მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ქართული ენის ლექსიკურ ბაზაზეა წარმოქმნილი, **სუპერსტრატული დანაშრევები არ იძებნება**. ქვემოთ განხილულია ტოპონიმთა სტრუქტურული ჯგუფები.

სოფლის ტოპონიმური მასალიდან ყურადღებას იქცევს მცენარეთა სახელებით ნაწარმოები ტოპონიმები. თავად **ვაზისუბანიც*** მცენარის სახელისგანაა მიღებული. ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი მსაზღვრელი (**ვაზის**) ისეა შეზრდილი საზღვრულთან (**უბანი**), რომ დაუცალკევებელი ფორმა „გაქვავებულია“. ამავე პრინციპითაა ნაწარმოები **ვერხვისუბანი*** (უბანი სოფლის ცენტრში. მის ტერიტორიაზე დიდი ვერხვის ხე იდგა). აქაც მსაზღვრელ-საზღვრული გამყარებული ფორმისაა, ამგვარად წარმოქმნილი ტოპონიმები ერთად იწერება (აფრიდონიძე, 1983, გვ. 49). სახელის ტოპონიმურობის ხარისხი გაიზრდება, თუ სართის კონსონანტური ნაწილი (**-ს**) დაიკარგება, მაგ.: **შვინდიყელი** (ტყე მღვრიეხევის შუა წელზე. ბევრი შინდი იზრდება ამ ადგილებში).

ბარდალოს ახო* - სახნავი. ერთი ვერსიით, ლექსემა ბარდისაგან (ეკალი) მომდინარეობს. თუმცა ტოპონიმის სახელდება უფრო ადრეულ პერიოდში უნდა ვივარაუდოთ, კერძოდ, მიწის თავდაპირველ დამუშავებამდე („გატეხვამდე“), აქ მარცვლოვანი მცენარე ბარდალო („ბაჩღარო - ცვადებადი ცეხცვედა“, განმარტებისათვის იხ. მაყაშვილი, 1961, გვ. 260) ხარობდა და დღესაც დასტურდება მიმდებარე ტერიტორიაზე. სწორედ მას უნდა უკავშირდებოდეს ეს ადგილსახელი. ახო, თავის მხრივ, „გაკაფულ საყანურს“, ან, „საყანედ გაკაფულ ადგილს“ ნიშნავს (ორბელიანი, 1991, გვ. 89; ელერდაშვილი, 2006, გვ. 98).

ზიმარტლის მიწები* - სახნავი სოფლის დასაწყისში, სამხრეთ ნაწილში. ქიზიყურ კილოში ზიმარტლი ზღმარტლის ვარიაციაა (ღლონტი, 1974, გვ. 127). ამ ადგილას ზღმარტლი ხარობდა.

ხურმის მიწები* - ვენახი **ჩიხის** გვერდით. ძველად ამ ადგილას დიდი ხურმის ხე მდგარა.

თხილის წყარო; თხილის ხევი. ამგვარ ტოპონიმებში ჯერ კიდევ ძლიერია მსაზღვრელის სემანტიკური დატვირთვა, იგი მორფოლოგიურად გაცვეთილი არაა. შ. აფრიდონიძის პრინციპის გათვალისწინებით (აფრიდონიძე, 1983, გვ. 58), ანთროპონიმებითა და ტოპონიმებით ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელების მსგავსად (შდრ.: გომების წყარო), მცენარეთა სახელებით წარმოქმნილი მიკროტოპონიმებიც დავწერეთ განცალკევებულად (იმ შემთხვევაში, თუ სინტაგმაში ნათესაობითში მდგომი სახელი სრულადაა წარმოდგენილი, მაგ.: ზიმარტლის

მინები). აღსანიშნავია ისიც, რომ მათში მაკროტოპონიმად ქცევისკენ მიდრეკილება ნაკლებად შეიმჩნევა.

ვაზისუბნის ტოპონიმების უმეტესი ნაწილი პატრონიმული ოიკონიმია. ტოპონიმები შედგენილი ფუძისაა. ძირითადად მეტსახელისაგან მიღებული გვარსახელითაა წარმოებული, შესაბამისად, აღნიშნავს გვარების, ან შტოგვარების საცხოვრებელ ადგილს, ან კუთვნილ ტერიტორიას: **აბაზაანუბანი, ბრაგვაძიან(თ)უბანი, გოგნაანუბანი, დათუნაანუბანი, თადიაანუბანი// თადიანთუბანი, კანაანუბანი, ლონდრიაან(თ)უბანი, მანანიაანუბანი, მეკოკიაანუბანი, მღებრიაან(თ)უბანი, რევაზაანუბანი, როსტიაანუბანი, სოლომნიაანუბანი, ღარიბაან(თ)უბანი, შაქარაანუბანი, ჭარაქაანუბანი, ხეროაანუბანი.**

გვარსახელი ტოპონიმის ფორმირების პირველ ეტაპზე ნათესაობითში მდგომი კუთვნილების გამომხატველი მსაზღვრელის სახით გვევლინება. შესაბამისად, დაინერება ცალკე: მაგ.: **მახარიანთ ნაკალოვრები, კოტელაანთ კორომი, ტაკულაანთ ახო//კაკულაანთ ახო.** თუმცა, როგორც ვნახეთ, გვარსახელებით ნაწარმოები პატრონიმული ტოპონიმების სინტაგმები მიდრეკილია შეზრდისაკენ (შდრ.: აბაზაანუბანი).

ანთროპონიმული (მეტსახელით) მსაზღვრელით გამოხატულ კუთვნილებით ტოპონიმებში სინტაგმის შერწყმა ნაკლებ დამახასიათებელია: **ანაქალოს მინები*** (ქალს ეკუთვნოდა, სახელად ანას), **ბერიას ახო*, ბუის მინები*** („ბუვი - დიდთვადება და თმაგაწეწიდი ადამიანი“ (სახლთმცოდნეობა, 2003, გვ. 72), **კვანჭილას ახო***; **ნაგუცას მუხა*, ბაბუკელი(ს)ბალი*** - ამ უკანასკნელში სუბსტანტიური მსაზღვრელის „გაცვეთა“ დასრულების პროცესშია (შდრ.: **გვერდიბოლო**). აქვე უნდა ითქვას, რომ სხვა შემთხვევებში ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგად გატოპონიმება ახასიათებს ატრიბუტულ მსაზღვრელსაც, მაგ.: **ბალახი-ანსერი*.**

სოფლის ტოპონიმების ერთი ნაწილი თავად გეოგრაფიული სახელის კუთვნილებას გამოხატავს: **გომების წყარო*, გურგვალსერის აღმართი*, ვაზისუბნის ხევი*, კოდის წყარო.** ამ ტიპის საკუთარ სახელებში აპელატივები (**წყარო, აღმართი, ხევი**) გვიჩვენებენ მაკროტოპონიმთან (იგულისხმება ფართობით შედარებით დიდი ტოპონიმი) მიმართებას. შესაბამისად, მატოპონიმებელი ფუნქცია ამ უკანასკნელს (გომების, გურგვალსერის, ვაზისუბნის, კოდის) ენიჭება.

ამრიგად, **ვაზისუბნის** ისტორიული სახელი **ურიათუბანია**; სოფლის ტოპონიმურ მასალაში **სუპერსტრატული დანაშრევები** არ

გვხვდება; მატოპონიმებელი ფუნქცია ძირითადად ეკისრება პატრონიმებს, მცენარეთა სახელებსა და გეოგრაფიული გარემოს სახელწოდებებს; პატრონიმები მეტწილად გვარსახელად ქცეული მეტსახელითაა წარმოებული; გვარსახელით (პირსახელისაგან განსხვავებით) ნაწარმოები ტოპონიმების სინტაგმები მიდრეკილია შებრდითი ანობისაკენ; მცენარეთა სახელებით ნაწარმოები მიკროტოპონიმების ნაწილი სინტაგმის სახით წარმოდგება.

ლიტერატურა:

- აფრიდონიძე, შ. (1983). რთული შედგენილობის მიკროტოპონიმთა მართლწერილობის, „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, ტ. V. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ბაგრატიონი, ვ. (1997). საქართველოს ატლასი. თბილისი: გამომცემლობა „კარტოგრაფიული ფაბრიკა“.
- ბატონიშვილი, ი. (1986). ქართლ-კახეთის აღწერა (ტექსტი მოამზადეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ბერძენიშვილი, ნ. (1968). ლეკიანობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში: „საქართველოს ისტორიის საკითხები“, წიგნი 2. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- ელერდაშვილი, ა. (2006). უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბილისი: გამომცემლობა „ფანტაზია“.
- კემულარია, მ. (2013). ქვემო ქართლის ტოპონიმია. თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.
- მაყაშვილი, ა. (1961). ბოტანიკური ლექსიკონი: მცენარეთა სახელწოდებანი. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ორბელიანი, ს.-ს. (1991). ლექსიკონი ქართული. ტ. I. (გამოსაცემად მოამზადა ი. აბულაძემ). თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“.
- საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, (1961). გამოცემა მეორე.
- სახლთხუციშვილი, უ. (2003). გარეკახური ლექსიკონი. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.
- ქსე, ტ. IV, (1979). ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, (1979). ტ. IV. თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია.
- ღლონტი, ა. (1974). ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. წ. 1, 2. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

The paper focuses on the structure of toponyms of Vazisubani village in Gurjaani Municipality (Georgia).¹ The historical name of Vazisubani is **Uria-tubani**, and even earlier name is **Ortubani**.

According to contemporary data, there are 105 geographical names in Vazisubani. Their absolute majority are created on the Georgian lexical basis. **There are no superstratum layers.**

Special mention should be made of toponyms based on plant names. The very toponym **Vazisubani*** is derived from a plant name (vazi means vine in Georgian). The attribute in the genitive case (**vazis**) is combined with the modified noun (**ubani - district**). Another toponym based on the same principle is **Verkhvisubani*** (the district where a large asp tree used to stand. Verkhvi means asp in Georgian). In such toponyms, the root morphemes are written together (Apridonidze, 1983, p. 49). The toponymic nature of the noun will enhance if the consonantal part of the affix (**-s**) is lost, for instance: **Shvindi[s]qeli** (a place where cornelian cherries grow. Shvindi means cornelian cherries in Georgian).

Bardalos Akho*. According to one version, this toponym is derived from shrubs (thorns). Yet, in my opinion, the toponym appeared earlier, before the initial cultivation of land. On the given territory, a granular plant “bardalo” (cow vetch) was widespread (for the definition of cow vetch, see Maqashvili, 1961, p. 260). This plant is still found on the given area, and the toponym is, most probably, related to this plant.

Zimartli lands* - ploughlands at the beginning of the village. In Kiziqi dialect of the Georgian language, Zimartli is a variant name of Zghmartli - medlar (Ghlonti, 1974, p. 127) which was widespread in this area.

Khurmis Mitsebi* - is a name of a vineyard, derived from a large persimmon tree which stood here (khurma is a Georgian name for persimmon).

Tkhilis Tskaro (nut spring), Tkhilis Khevi (nut ravine). In such toponyms, the semantics of the modifier is strong, and the modifier is not morphologically weakened. Based on Sh. Apridonidze, (Apridonidze, 1983, p. 58), like geographical names derived from anthroponyms and toponyms (cf: Gomebis Tsqaro – stall spring), the microtoponyms derived from plant names are given separately in the paper (in case the noun in the genitive is represented in its full form in the syntagm, e.g. Zimartlis Mitsebi). It should also be mentioned, that such place names rarely turn into macrotoponyms.

1 The material was recorded in 1979 by Prof. Ushangi Sakhlitkutsishvili. Based on this source, I enriched the material and identified the exact location of toponyms and the motivation of naming (the units identified by me are marked with an asterisk *).

The majority of Vazisubani toponyms are patronymic oconyms, consisting of two roots. They mostly represent surnames obtained from nicknames and denote the residence of people under this or that surname or a territory belonging to the family having this or that surname: **Abazaanubani, Bragvadian(t)ubani, Gognaanubani, Datunaanubani, Tadiaanubani//Tadiantubani, Kanaanubani, Londriaan(t)ubani, Mananiaanubani, Mekokiaanubani, Mghebriaan(t)ubani, Revaziaanubani, Rostiaanubani, Solomniaanubani, Gharib-aan(t)ubani, Shakaraanubani, Charakaanubani, Khechoaanubani.**

On the initial stage of formation of toponyms, names and surnames are given in the form of a modifier in the genitive case, denoting possession. Therefore, the modifier and the modified are written separately, for instance: **Kakulaant Akho.** However, as we have seen, the syntagms of patronymic toponyms derived from names and surnames show a tendency to be written together (cf: Abazaanubani).

The syntagms are rarely combined in case of toponyms of possession derived from anthroponyms (nicknames): **Anakalo Lands*** (the lands that used to belong to a woman whose name was Ana) and so on.

Some toponyms of the village under analysis (microtoponyms) denote possession of the geographical name (macrotoponym) itself: **Vazisubnis Khevi* (Vazisubani ravine) etc.** In the proper names of this type, the appellative, e.g.: **Khevi (ravine)** shows an attitude to the macrotoponym. Hence, the function of a toponym is expressed by the modifier (Vazisubani).

Thus, the superstratum layers are not found in the toponyms of **Vazisubani** village. The function of toponyms is usually expressed by patronyms, plant names and geographical names. Patronyms are mostly represented by nicknames, which have turned into names and surnames. Unlike the toponyms expressed by means of real names and surnames (personal names), the toponyms based on nicknames are usually written together. Some microtoponyms derived from plant names are given in the form of a syntagm.

References:

Apridonidze. sh. (1983). Rtuli shedgenilobis mikrotoponimta martltserisatvis, "Kartuli sitqvis kulturis sakitkhebi". [For the spelling of complex composition of microtoponyms, "Issues of Georgian Culture Speech"], vol. V. Tbilisi: Publishing House "Metsniereba".

Ghlonti, A. (1974). Kartul kilo-tkmata sitqvis kona. [Georgian Dialectical Collection]. Vol. I, II. Tbilisi: Publishing House "Ganatleba".

Maqashvili, A. (1961). Botanikuri leksikoni: mtsenareta sakheltsodebani [Botanical Dictionary: Plant Names]. Tbilisi: Publishing House "Sabchota Sakartvelo".